

حسابداری خارج از ترازنامه: انگیزه‌ها، روش‌ها، پیامدها و راهکارها

دکتر محمدحسین ستایش^۱ ©

استاد حسابداری دانشگاه شیراز

عیسی کریمی پور^۲

دانشجوی دکترای حسابداری دانشگاه شیراز

(تاریخ دریافت: ۷ خرداد ۱۳۹۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴ مهر ۱۳۹۷)

حسابداری خارج از ترازنامه یکی از مهم‌ترین چالش‌های حرفه حسابداری کنونی به شمار می‌رود. مدیران بنا به دلایلی از قبیل افزایش جریان‌های نقدی، بهبود نسبت‌های مالی اهرمی، کاهش هزینه‌های استقراض و مدیریت مالیات درگیر فعالیت‌های حسابداری خارج از ترازنامه می‌شوند. روش‌های حسابداری خارج از ترازنامه به چهار گروه کلی روش ارزش ویژه، حسابداری اجاره‌ها، حسابداری مزایای بازنشستگی و واحدهای تجاری با اهداف خاص تقسیم می‌شود و برای تأمین مالی خارج از ترازنامه نیز ابزارهایی مانند اجاره‌های عملیاتی، فروش حساب‌های دریافتی، تأمین مالی پروژه‌های خاص، برون‌سپاری و تبدیل دارایی‌ها به اوراق بهادار استفاده می‌شود. حسابداری خارج از ترازنامه پیامدهای زیان‌باری همچون کاهش مطلوبیت گزارشگری مالی، کاهش صلاحیت حرفه حسابداری، تضعیف بازار سرمایه و وقوع بحران‌های مالی را به دنبال دارد. برای مقابله با این پیامدها، بازنگری و بسط تعاریف دارایی‌ها و بدهی‌ها، توجه به رجحان محتوا بر شکل استانداردها و فعالیت‌های تجاری، افزایش دامنه تلفیق صورت‌های مالی و توسعه دامنه افشای اطلاعات پیشنهاد شده است.

واژه‌های کلیدی: حسابداری خارج از ترازنامه، تأمین مالی خارج از ترازنامه، انگیزه‌های حسابداری خارج از ترازنامه، روش‌های حسابداری خارج از ترازنامه، پیامدها و راهکارهای حسابداری خارج از ترازنامه.

¹ setayesh@shirazu.ac.ir

² i.karimipoor@gmail.com

مقدمه

مدیر مالی از طریق ایجاد تغییر در مواردی مانند تعیین خط‌مشی تقسیم سود و انتخاب شیوه تأمین مالی بر ثروت سهامداران و در نهایت بر ارزش شرکت اثر می‌گذارد. توانایی واحد تجاری در مشخص کردن منابع مالی اعم از خارج از ترازنامه و درون‌ترازنامه‌ای برای تأمین منابع به منظور سرمایه‌گذاری و تدوین برنامه‌های مالی مناسب و دسترسی به یک ساختار مالی مطلوب از عوامل اصلی رشد و پیشرفت واحدهای تجاری به حساب می‌آید [۴].

حسابداری خارج از ترازنامه^۱ از دامنه متنوعی از فعالیت‌ها ناشی می‌شود. این فعالیت‌ها باعث ناهمخوانی و شکاف بین دارایی‌ها و بدهی‌های واقعی شرکت‌ها و دارایی‌ها و بدهی‌های گزارش شده آنان می‌شود. برخی فعالیت‌ها شکاف‌های بدهی^۲ به وجود می‌آورند. این فعالیت‌ها، بدهی‌هایی ایجاد می‌کنند که با معیارهای اصول پذیرفته شده حسابداری برای شناسایی بدهی‌ها مطابقت نمی‌کند. نمونه‌های آن شامل اجاره سرمایه‌ای که با آن به صورت اجاره عملیاتی رفتار شده است، ضمانت مالی و قراردادهای اجرایی^۳، فروش دارایی‌ها با توسل و بدهی‌های خاموش می‌شود. شکل دیگر ریسک خارج از ترازنامه از شکاف دارایی‌ها^۴ (ناهمخوانی ارزش مورد انتظار یا ارزش بازار با ارزش دارایی‌ها طبق گزارشات مالی شرکت) ناشی می‌شود. منبع شکاف دارایی، ابزارهای مالی با ریسک بازار یا ریسک تجاری هستند [۱۳].

از آنجا که ریسک خارج از ترازنامه از فعالیت‌های متنوعی به وجود می‌آید، ریسک مرتبط با بدهی‌های افشا نشده یکی از مهم‌ترین چالش‌های حرفه حسابداری کنونی می‌باشد؛ چرا که این فعالیت‌ها، تعهدات واقعی (اقتصادی) شرکت‌ها را بدون افزایش در بدهی‌های افشا شده افزایش می‌دهد [۱۳]. نتیجه پژوهش عباسی و نیکدل [۱۱] نشان می‌دهد که تأمین مالی خارج از ترازنامه اثر مستقیم بر نسبت بدهی و نسبت بدهی به ارزش ویژه در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران دارد. در این مقاله مهم‌ترین انگیزه‌ها، روش‌ها، پیامدها و راهکارهای مقابله با حسابداری خارج از ترازنامه تبیین و به‌طور مختصر تشریح می‌شود.

انگیزه‌های حسابداری خارج از ترازنامه

دلایل مختلفی برای استفاده از حسابداری خارج از ترازنامه توسط شرکت‌ها وجود دارد: به عنوان بخشی از راهبرد افزایش جریان‌های نقدی، بهبود نسبت‌های مالی مرتبط با بدهی و حقوق صاحبان سهام (نسبت‌های اهرمی)، کاهش هزینه‌های استقراض یا مدیریت مالیات [۱۰]. به نظر می‌رسد از بین انگیزه‌های متنوع حسابداری خارج از ترازنامه، عامل تأمین وجوه مورد نیاز برای تحصیل دارایی جدید بدون افزایش در بدهی‌های گزارش شده، مهم‌ترین عامل می‌باشد [۱۰] و [۱۳].

^۱ Off-balance sheet accounting

^۲ Liability gaps

^۳ Executory contracts

^۴ Asset gaps

شولین^۱ [۱۶] ریشه انگیزه‌های تأمین مالی خارج از ترازنامه را مربوط به مدل‌های ساختار سرمایه ثابت و و تئوری نمایندگی^۲ می‌داند. میلز و نیوبری^۳ [۱۲] ضمن تأیید دیدگاه شولین، از دو مفهوم نزدیک به هم برای تبیین انگیزه‌های حسابداری خارج از ترازنامه بهره بردند: مفهوم اول به‌صرفه نبودن (گران بودن) تأمین مالی از طریق مجاری متداول برای شرکت و مفهوم دوم، مزایای گزارشگری بهتر در ترازنامه است. مفهوم دوم مدنظر میلز و نیوبری [۱۲] را می‌توان با تئوری علامت‌دهی^۴ توجیه کرد زیرا شرکت‌های دارای عملکرد و اهرم نامناسب می‌کوشند با حذف بدهی‌ها از ترازنامه، علامت‌های بهتری به بازار مخابره کنند.

برای شرکت‌های دارای اهرم مالی بالا که در بازارهای رقابتی فعالیت می‌کنند، فعالیت‌های خارج از ترازنامه عنصری کلیدی برای بقای کوتاه‌مدت محسوب می‌شود. این‌گونه شرکت‌ها معمولاً به سقف قابل پذیرش بدهی مندرج در قراردادهای تسهیلات رسیده‌اند و توان تأمین مالی دارایی‌های جدید از طریق روش‌های متداول را ندارند. بنابراین، حسابداری خارج از ترازنامه ابزاری برای دور زدن شرایط قراردادهای وام است و به شرکت‌ها اجازه می‌دهد تا با حفظ شرایط مندرج در قراردادهای وام، تجهیزات مورد نیاز برای حفظ توان رقابتی خود را تهیه کنند.

روش‌های حسابداری خارج از ترازنامه

کتز^۵ (۲۰۰۳) روش‌های حسابداری خارج از ترازنامه را در چهار گروه کلی روش ارزش ویژه، حسابداری اجاره‌ها، حسابداری مزایای بازنشستگی و واحدهای تجاری با اهداف خاص طبقه‌بندی و بررسی کرد [۲]:

• روش ارزش ویژه

به‌کارگیری روش ارزش ویژه منجر به شناسایی سودی معادل حالت تلفیق می‌شود زیرا مازاد ارزش بازار به ارزش دفتری واحد سرمایه‌پذیر در هر دو روش شناسایی می‌شود. مبلغ استهلاک مازاد در روش تلفیق به حساب هزینه منظور شده و در روش ارزش ویژه از درآمد سرمایه‌گذاری کسر می‌گردد. هر دو روش منجر به ارائه سود خالص یکسانی می‌شود اما روش ارزش ویژه به دلیل در نظر نگرفتن بدهی‌های واحد فرعی اهرم مالی را کمتر از واقع نشان می‌دهد.

• حسابداری اجاره‌ها

هیئت استانداردهای حسابداری مالی با انتشار بیانیه شماره ۱۳، بهبود قابل‌ملاحظه در گزارشگری اجاره‌ها به وجود آورد اما همچنان گزارشگری کامل و بدون نقص تعهدات مالی ناشی از اجاره را به قضاوت مدیران واگذار کرد. طبق این بیانیه در صورت وجود هر یک از چهار شرط زیر، اجاره از نوع سرمایه‌ای تلقی می‌شود:

¹ Shevlin

² Agency theory

³ Mills and Newberry

⁴ Signaling theory

⁵ Ketz

۱. انتقال مالکیت به اجاره‌کننده
 ۲. اختیار خرید ارزان قیمت
 ۳. مدت اجاره برابر یا بیشتر از ۷۵ درصد عمر مفید
 ۴. ارزش فعلی حداقل پرداخت‌های اجاره برابر یا بیشتر از ۹۰ درصد ارزش منصفانه دارایی
- مدیران می‌توانند با ترجیح شکل ظاهری رعایت استاندارد و نادیده گرفتن روح و محتوای آن از طریق سه اقدام زیر استاندارد را دور بزنند.
۱. دستکاری نرخ بهره مورد استفاده برای تنزیل در زمان اجرای آزمون ۹۰ درصد: استفاده از نرخ تنزیل بالاتر باعث کاهش ارزش فعلی پرداخت‌های اجاره شده و میزان آن را به کمتر از ۹۰ درصد ارزش منصفانه می‌رساند.
 ۲. تضمین نکردن ارزش باقیمانده: در صورتی که ارزش باقیمانده تضمین شده باشد، اجاره‌کننده ملزم می‌شود دارایی را به ارزشی معادل ارزش باقیمانده تضمین شده یا بیشتر از آن برگرداند و هر گونه عیب به وجود آمده را جبران کند. بنابراین، طبق بیانیه ۱۳، جزئی از پرداخت‌های اجاره محسوب می‌گردد. گاه با در نظر گرفتن ارزش باقیمانده تضمین شده به عنوان تضمین نشده، اجاره را می‌توان از نوع سرمایه‌ای به اجاره عملیاتی مبدل کرد و از افشای تعهدات آن خودداری کرد.
 ۳. بکارگیری پرداخت‌های اجاره‌ای احتمالی: در صورتی که اجاره‌کننده جریان ثابتی از درآمد مانند فروش داشته باشد، با مشروط کردن بخشی از پرداخت‌های اجاره به جریان درآمد آتی (برای نمونه درصدی از فروش) اجاره از نوع سرمایه‌ای به عملیاتی تبدیل می‌شود.
- دوک و همکاران^۱ [۸] با مطالعه موردی دو شرکت FedEx^۲ و UPS^۳ به این نتیجه رسیدند که هر دو شرکت باید میلیاردها دلار بدهی ثبت کنند که در حال حاضر و با تبعیت از استانداردهای اجاره فعلی، فقط در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی گزارش می‌شدند. به علاوه، در صورت طبقه‌بندی اجاره‌های عملیاتی به عنوان اجاره سرمایه‌ای، شرکت‌های یاد شده با کاهش سود انباشته و نسبت‌های مالی کلیدی مانند نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام، بازده دارایی‌ها و نسبت پوشش بهره مواجه خواهند شد.

• حسابداری مزایای بازنشستگی

دو نوع اصلی از طرح‌های بازنشستگی وجود دارد: طرح‌های با کمک معین و طرح‌های با مزایای معین. تفاوت بنیادی این دو نوع طرح در تحمل ریسک کمبود دارایی‌های طرح است. در طرح‌های با مزایای معین، ریسک کمبود دارایی‌های طرح متوجه شرکت است. اگر کمبودی وجود داشته باشد، کارفرما باید تفاوت را جبران کند. در طرح‌های با کمک معین، کارکنان ریسک را تحمل می‌کنند و در صورت کافی نبودن دارایی‌های طرح، وجوه کمتری در زمان بازنشستگی دریافت خواهند کرد.

¹ Duke et al.

² Federal Express (FedEx)

³ United Parcel Service (UPS)

حسابداری طرح‌های با کمک معین به دلیل اینکه تعهد و تضمین برای پرداخت مبلغ خاصی به کارکنان در آینده وجود ندارد، آسان است. بر خلاف طرح‌های با کمک معین، طرح‌های با مزایای معین مستلزم تعهد و تضمین پرداخت مبالغ مشخصی به کارکنان خواهد بود و برای کارفرمایان بدهی بلندمدت به حساب می‌آیند. حسابداری خارج از ترازنامه از طریق تهاتر دارایی‌ها و بدهی‌های طرح با مزایای معین و گزارش نکردن آنها صورت می‌گیرد.

• واحدهای تجاری با اهداف خاص

واحدهای تجاری با هدف خاص^۱ در طول دهه ۱۹۹۰ زمانی که از آنها در معاملات مالی ساختاریافته استفاده شد، محبوبیت به دست آوردند اما ورشکستگی انرون در اواخر سال ۲۰۰۱، نشان داد که حسابداری این معاملات بر اساس رهنمود حسابداری دقیقی بوده است که اغلب منجر به تصویر گزارش محتوای اصلی مبادلات نشده است [۷]. مبادلات مربوط به بدهی‌های خارج از ترازنامه که از واحدهای با اهداف خاص تلفیق نشده ناشی می‌شوند، در کانون توجه سازمان‌های قانون‌گذار قرار گرفته است؛ زیرا شرکت‌ها را قادر می‌سازد با سرمایه‌گذاری حداقلی معادل ۳ درصد، فعالیت‌های دلخواه خارج از ترازنامه خود را به انجام برسانند [۱۲].

واحدهای تجاری اصلی از طریق واحدهای تجاری با هدف خاص و با روش‌هایی مانند تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی (اوراق بهادارسازی) و اجاره‌های مصنوعی می‌توانند حجم زیادی از بدهی‌های خود را مخفی کنند.

روش‌های حسابداری خارج از ترازنامه در بانک‌ها

در طول دو دهه اخیر ترکیب محصولات بانک‌ها در سراسر جهان از فعالیت‌های سنتی ترازنامه‌ای به سمت فعالیت‌های نامتداول خارج از ترازنامه منتقل شده است. فعالیت‌های خارج از ترازنامه نظیر تعهدات وام، اوراق بهادارسازی^۲، اعتبارات اسنادی و اوراق بهادار مشتقه به سرعت گسترش یافته و منجر به افزایش قابل توجه در سهم درآمدهای مبتنی بر پاداش^۳ و سایر درآمدهای غیربهره‌ای^۴ به کل درآمدها شده است [۹].

مدرس و طالع‌فرد [۳] فعالیت‌های خارج از ترازنامه متداول در بانک‌های ایران را شامل ضمانت‌نامه، اعتبار اسنادی، وجوه اداره شده و خط‌های اعتباری می‌دانند.

روش‌های تأمین مالی خارج از ترازنامه

به طور کلی می‌توان پنج نوع از ابزارهای تأمین مالی را به شرح زیر به عنوان ابزارهای تأمین مالی خارج از ترازنامه دانست [۴]:

^۱ Special purpose entities (SPEs)

^۲ Securitization

^۳ Fee-based

^۴ Noninterest

• اجاره‌های عملیاتی

خصوصیتی که انگیزه روی آوردن شرکت‌ها به اجاره را تقویت می‌کند امکان اجرای تأمین مالی خارج از ترازنامه است که این امر از طریق نشان ندادن دارایی‌ها و بدهی‌ها در صورت‌های مالی برای اجاره‌کننده حاصل شده و در نتیجه، اهرم مالی و نسبت‌های سودآوری (بازده دارایی‌ها، بازده سرمایه‌گذاری‌ها و بازده حقوق صاحبان سهام) بهتر از زمانی نشان داده می‌شود که دارایی خریداری شده باشد؛ هر چند که این عمل نوعی حساب‌آرایی دانسته شده و اخلاقی تلقی نمی‌شود.

• فروش حساب‌های دریافتنی

سه نوع نحوه عمل حسابداری برای فروشنده حساب‌های دریافتنی وجود دارد که عبارتند از: شناسایی نکردن دارایی و بدهی، شناسایی همزمان دارایی و بدهی و شناسایی جداگانه دارایی و بدهی ناشی از فروش حساب‌های دریافتنی. در وضعیت شناسایی نکردن دارایی و بدهی، عمل فروش حساب‌های دریافتنی، یک نوع ابزار تأمین مالی خارج از ترازنامه تلقی می‌گردد. در این نحوه عمل، مطالبات ناشی از حساب‌های دریافتنی با دیون ناشی از فروش آنها تهاتر خواهد شد.

• تأمین مالی پروژه‌های خاص

بر اساس یافته‌های فینرتی (۱۹۹۶) مراحل کلیدی تأمین مالی پروژه‌های خاص به این صورت است که پس از آغاز پروژه، درآمدها و هزینه‌ها صرف‌نظر از هزینه‌های اولیه پروژه شناخته می‌شوند. علت این امر، جدایی مالکیت پروژه از متصدی انجام آن است. این بدان معنی است که شرکت‌هایی وجود دارند که مسئولیت انجام پروژه‌ها را برعهده می‌گیرند و این نوع شرکت‌ها نوعی تأمین مالی کننده خارجی تلقی می‌شوند. تأمین مالی پروژه‌های خاص را می‌توان تأمین مالی منابع محدود نیز نام‌گذاری کرد.

• برون‌سپاری

برون‌سپاری با مزیت‌های زیادی همراه است و در مقابل معایبی نیز دارد. برون‌سپاری نوعی تأمین مالی محسوب می‌شود زیرا در صورت عدم استفاده از این شیوه، تجهیزات یا خدمات مورد نیاز می‌بایست به صورت داخلی فراهم گردد. ویژگی اصلی تأمین مالی از طریق برون‌سپاری واگذاری مسئولیت تهیه تجهیزات و خدمات به سایر شرکت‌ها است.

• تبدیل دارایی‌ها به اوراق بهادار

تبدیل دارایی‌ها به اوراق بهادار را می‌توان به این صورت تعریف کرد: فرآیندی که در طول آن دارایی‌های غیر نقدشونده با یک شیوه مدیریتی بهتر به دارایی‌های زود نقدشونده تبدیل می‌شود. در اینجا اغلب تبدیل دارایی‌ها به اوراق بهادار باعث می‌شود که اوراق بهادار با صرف منتشر شود زیرا مخاطره آن در سطح پائینی قرار دارد. این امر باعث می‌شود که هزینه تأمین مالی شرکت کاهش پیدا کند.

در این شیوه از تأمین مالی با توجه به اینکه هیچگونه بدهی شناسایی نمی‌شود (زیرا همانند فروش، دارایی‌ها از ترازنامه حذف و به جای آنها وجه نقد دریافت می‌شود) عمل مذکور نوعی تأمین مالی خارج

از ترازنامه محسوب شده و نسبت‌های بدهی کلیدی بهبود پیدا می‌کند، در ضمن این امکان نیز برای شرکت فراهم می‌شود که از وجه نقد بی‌نیاز شده و حجم فعالیت‌های تجاری خود را بدون افزایش سرمایه، گسترش دهد.

پیامدهای حسابداری خارج از ترازنامه

حسابداری خارج از ترازنامه باعث ایجاد مباحث داغ در بین مجامع تجاری، دانشگاهی و حاکمیتی شده است. برخی مدیران تجاری مدعی هستند که حسابداری خارج از ترازنامه رویکردی مشروع و قانونی برای جذب منابع است اما دیگران بر این باورند که موجب حساب‌آرایی^۱ ترازنامه می‌گردد. این منتقدین طرفدار افشای کامل فعالیت‌های خارج از ترازنامه هستند. افشا نکردن این فعالیت‌ها منجر به کاهش مطلوبیت گزارشگری مالی شده، تهدیدی برای صلاحیت حرفه حسابداری است و به تضعیف بازارهای سرمایه می‌انجامد.

• کاهش مطلوبیت گزارشگری مالی

براساس بیانیه شماره ۱ هیئت استانداردهای حسابداری مالی، گزارشگری مالی باید سه هدف را تأمین کند: فراهم کردن اطلاعات مفید برای تصمیم‌گیری اقتصادی، فراهم کردن اطلاعات برای سرمایه‌گذاران، اعتباردهندگان و سایر استفاده‌کنندگان به منظور ارزیابی چشم‌انداز جریان‌های نقدی و ارائه اطلاعات به استفاده‌کنندگان برای تعیین منابع اقتصادی و ادعا نسبت به این منابع. حسابداری خارج از ترازنامه با هر سه هدف یادشده در تضاد است و بی‌طرفی گزارش‌های مالی را خدشه‌دار می‌کند زیرا منجر به ارائه نسبت‌های مبالغه‌آمیز نقدینگی و اهرمی می‌شود.

حسابداری خارج از ترازنامه، هم‌چنین، قابلیت مقایسه صورت‌های مالی را کاهش داده، تلاش استفاده‌کنندگان برای تعیین چشم‌انداز جریان‌های نقدی واحد تجاری را تباہ کرده و حتی ممکن است منجر به گزارش گمراه‌کننده منابع مالی واحد تجاری شود [۱۳].

• کاهش صلاحیت حرفه حسابداری

آینده حرفه حسابداری به توان مشروعیت آن از دیدگاه عموم بستگی دارد (ماتز و شرف^۲، ۱۹۶۱: ۲۰۸-۲۱۱). حرفه حسابداری به دنبال ارائه تصویر یک کارگزار صدیق^۳ اطلاعات از خود در اذهان عموم است اما حسابداری خارج از ترازنامه به تدریج باعث می‌شود که حرفه به عنوان منبع ارائه اطلاعات غیرقابل اتکا و نادرست مطرح گردد. بنابراین، حسابداری خارج از ترازنامه تصویر حرفه در نزد عموم را مخدوش می‌سازد (نقل از موریسون، ۱۹۹۳: ۳۱۷).

¹ Window dress

² Mautz and Sharaf

³ honest broker

• تضعیف بازار سرمایه

• بونه و رامان^۱ [۶] با بررسی استاندارد شماره ۲ هیئت استانداردهای حسابداری مالی (SFAS,2) که شرکت‌ها را ملزم می‌کند کلیه مخارج تحقیق و توسعه را بلافاصله به عنوان هزینه شناسایی کنند و منجر به گزارش خارج از ترازنامه دارایی‌های مربوط به تحقیق و توسعه می‌شد، به این نتیجه رسیدند که اطلاعات نامتقارن حاصل از اجرای این استاندارد موجب تضعیف و کاهش نقدینگی بازار سرمایه شده است.

یکی از مهم‌ترین کارکردهای بازار سرمایه در نظام اقتصادی، تخصیص بهینه منابع است که عمدتاً با توجه به اطلاعات ارائه شده شرکت‌ها صورت می‌گیرد. از آنجا که حسابداری خارج از ترازنامه راهی برای گزارش اطلاعات گمراه‌کننده و مخایره پیام‌های نادرست به بازار سرمایه است، تخصیص بهینه منابع را با اختلال روبه‌رو می‌کند.

• وقوع بحران‌های مالی

لیکتا^۲ [۱۱] با بررسی داده‌های ترکیبی ۴۰ کشور در بازه زمانی ۱۹۸۰-۲۰۰۴ به این نتیجه رسید که اندازه و به‌خصوص ترکیب عوامل خارج از ترازنامه یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده بحران مالی است و اقتصادهای نوظهور حساسیت بیشتری به متغیرهای خارج از ترازنامه نسبت به کشورهای توسعه‌یافته دارند. وی با مرور پژوهش‌ها چند دلیل برای رابطه بدهی‌های خارج از ترازنامه یک کشور و آسیب‌پذیری آن در مقابل بحران‌های مالی بیان کرد: حجم زیاد بدهی خارجی، بیانگر وابستگی به منابع مالی خارجی و جریان معکوس سرمایه است. هم‌چنین، بدهی‌های خارجی عمدتاً قابل تمدید نیستند و توافقات قراردادی مانع نکول آنها در شرایط بحران می‌شود. آکتان و همکاران^۳ [۵] اثر فعالیت‌های خارج از ترازنامه بر عملکرد بانک‌های بورس استانبول را با استفاده از چهار معیار عملکردی ریسک در معرض، سودآوری، اهرم و وضعیت نقدینگی بررسی کردند. آنان نتیجه گرفتند که فعالیت‌های خارج از ترازنامه باعث افزایش ریسک بانک و ریسک نرخ ارز می‌شود و ممکن است نهایتاً به درماندگی بانک‌ها منتهی شود.

راهکارها

هیئت استانداردهای حسابداری مالی برای حل مشکل حسابداری خارج از ترازنامه اقدامات زیادی انجام داد و تدوین استانداردهای شماره ۹۴، ۱۰۵، ۱۰۶ و ۱۱۰ در این راستا بوده است. هیئت یک کارگروه ویژه نیز برای جستجوی دامنه گسترده‌ای از ریسک‌های خارج از ترازنامه با عنوان پروژه «بزارهای مالی و موضوعات تأمین مالی خارج از ترازنامه»^۴ تشکیل داد. اما این تلاش‌ها موفقیت چندانی نداشته است [۱۳]. به‌هرحال، برای کاهش فعالیت‌های خارج از ترازنامه موارد زیر مؤثر خواهد بود:

¹ Boone and Raman

² Licchetta

³ Aktan et al.

⁴ Financial Instruments and Off-Balance Sheet Financing Issues

• بازنگری و بسط تعاریف دارایی‌ها و بدهی‌ها

یک راهبرد مؤثر تعریف مناسب و گسترده دارایی‌ها و بدهی‌هاست زیرا ریسک خارج از ترازنامه زمانی افزایش می‌یابد که فعالیت‌های تجاری با تعریف دارایی و بدهی از سوی مراجع تدوین‌کننده استاندارد مطابق نباشد [۱۳].

• توجه به رجحان محتوا بر شکل استانداردها و فعالیت‌های تجاری

گرچه هیئت استانداردهای حسابداری مالی مقررات زیادی در رابطه با اجاره، بازنشستگی، مزایای پس از بازنشستگی و شرکت‌های تابعه تلفیق نشده^۱ به منظور مقابله با حسابداری خارج از ترازنامه تدوین کرده است، اما بسیاری از این مقررات به‌راحتی با تغییر شکل تأمین مالی خارج از ترازنامه توسط شرکت‌ها دستکاری می‌شوند. بنابراین، پروژه ابزارهای مالی FASB در سال ۱۹۸۶ نه تنها به حل مشکل حسابداری خارج از ترازنامه کمکی نکرد، بلکه به افزایش آن انجامید؛ چرا که شرکت‌ها وقت و هزینه زیادی صرف جستجو برای روش‌های تأمین مالی خارج از ترازنامه مبتکرانه کردند و بدون توجه به محتوای استانداردها با تغییرات شکلی و ظاهری حسابداری خارج از ترازنامه را افزایش دادند.

• افزایش دامنه تلفیق صورت‌های مالی

در صورتی که دامنه تلفیق صورت‌های مالی افزایش یافته و واحدهای تجاری با اهداف خاص و همچنین شرکت‌های وابسته با سرمایه‌گذاری کمتر از ۲۰ درصد را شامل شود، بدهی‌های کتمان شده از طریق این واحدها در صورت‌های مالی تلفیقی گزارش می‌گردد.

• توسعه دامنه افشا

فایفر^۲ [۱۴] شواهدی ارائه می‌کند مبنی بر اینکه بازار توانایی شناسایی و اعمال دارایی‌های شناسایی نشده به‌وسیله استانداردهای حسابداری را دارد و بازده سهام این شرکت‌ها نسبت به شرکت‌های مشابه بالاتر است. توسعه دامنه افشای اطلاعات موجب تسریع و تسهیل فرایند شناسایی این دارایی‌ها به‌وسیله بازار می‌شود. سنگوپتا و وانگ^۳ [۱۵] شواهد مشابهی از بازار قرضه ارائه کردند. آنان واکنش رتبه و بازده اوراق قرضه به دو نوع بدهی خارج از ترازنامه (تعهدات اجاره عملیاتی و مزایای پس از بازنشستگی) را بررسی کردند. پژوهشگران به این نتیجه رسیدند که مؤسسات رتبه‌بندی بدهی‌های خارج از ترازنامه مربوط به اجاره عملیاتی را قیمت‌گذاری می‌کنند و بازده قرضه نیز تعدیل می‌شود اما بدهی‌های خارج از ترازنامه مربوط به مزایای پس از بازنشستگی اثر بااهمیتی بر رتبه و بازده قرضه ندارد. آنها اهمیت گزارشگری و افشای مناسب تعهدات مزایای پس از بازنشستگی را یادآور می‌شوند. در صورتی که نتوان مطابق با استانداردهای پذیرفته شده حسابداری برخی تعهدات واقعی اقتصادی را شناسایی کرد، افشای ماهیت واقعی آنها در یادداشت‌های توضیحی و تجزیه و تحلیل مدیریت و سایر اطلاعات مکمل استفاده‌کنندگان را در امر اتخاذ تصمیم صحیح یاری می‌کند.

¹ Unconsolidated subsidiaries

² Pfeiffer

³ Sengupta and Wang

نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر، حسابداری خارج از ترازنامه مورد توجه روزافزون تدوین‌کنندگان مقررات بوده است. کمیسیون بورس و اوراق بهادار با اجبار کاربرد بخش ۴۰۱ (a) قانون ساربینز-آکسلی^۱ در سال ۲۰۰۲ مقرراتی وضع کرد که مستلزم افشای اقدامات خارج از ترازنامه شرکت است. انگیزه حسابداری خارج از ترازنامه را می‌توان به تئوری ساختار سرمایه ثابت، تئوری نمایندگی و تئوری علامت‌دهی نسبت داد. حسابداری خارج از ترازنامه هزینه‌های زیادی به استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی تحمیل می‌کند، مطلوبیت و قابلیت مقایسه صورت‌های مالی را کاهش می‌دهد، توانایی استفاده‌کنندگان برای ارزیابی جریان نقدی آینده‌نگر واحد تجاری را مختل می‌کند، قابلیت اتکای صورت‌های مالی به عنوان بازتاب منابع اقتصادی شرکت را کاهش می‌دهد، بازارهای سرمایه را تضعیف می‌کند، تهدیدی برای تداوم بقای حرفه است و به بحران‌های مالی در سطح کلان می‌انجامد. در این مقاله بازنگری و بسط تعاریف دارایی‌ها و بدهی‌ها، توجه به رجحان محتوا بر شکل استانداردها و فعالیت‌های تجاری، افزایش دامنه تلفیق صورت‌های مالی و توسعه دامنه افشا به‌عنوان رویکرهای مقابله و تقلیل حسابداری خارج از ترازنامه پیشنهاد شده‌اند.

فهرست منابع

۱. عباسی، ابراهیم و نیکدل، محمود (۱۳۹۷). مقایسه و تحلیل نسبت‌های مالی در شرکت‌ها با تأمین مالی درون و برون ترازنامه‌ای در بورس اوراق بهادار تهران. *مطالعات حسابداری و حسابرسی*، انجمن حسابداری ایران، شماره ۲۵، صص ۳۴-۲۱.
۲. مدرس، احمد و شهریاری، علیرضا (ترجمه) (۱۳۸۹). *ریسک مالی پنهان (درک حسابداری خارج از ترازنامه)*. چاپ اول، تهران: انتشارات دیوان محاسبات کشور، مرکز آموزش و بهسازی منابع انسانی.
۳. مدرس، احمد و طالع‌فرد، عباس (۱۳۸۹). «اثر فعالیت‌های خارج از ترازنامه بر ریسک و بازدهی بانک‌ها» *دانش حسابرسی*، سال دهم، شماره ۱، صص ۵۷-۳۹.
۴. مرادزاده فرد، مهدی و فرامرزی، جواد (۱۳۸۸). «مطالعه تاثیر تامین مالی خارج از ترازنامه بر ارزش شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران» *پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی*، دوره ۱، شماره ۲، صص ۱۴۴-۱۱۷.
5. Aktan, B., Chan, S., Žiković, S. and Evrim-Mandaci, P. (2013). "Off-balance sheet activities impact on commercial banks performance: an emerging market perspective." *Ekonomiska istraživanja-economic research*, Volume 26(3), pp. 117-132.

¹ Sarbanes-Oxley Act

6. Boone, J. P. and Raman, K. K. (2001). "Off-balance sheet R&D assets and market liquidity." **Journal of Accounting and Public Policy**, No. 20, pp. 97-128.
7. Duchac, J. (2004). "The dilemma of bright line accounting rules and professional judgment: Insights from special purpose entity consolidation rules." **International Journal of Disclosure and Governance**, Vol. 1, No. 4, pp. 324-338.
8. Duke, Joanne C., Franz, David and Hsieh, Su-Jane (2012). "Evaluating Constructive Lease Capitalization and Off-Balance-Sheet Financing: An Instructional Case with FedEx and UPS" **Accounting Perspectives**, Vol. 11 Issue 1, pp. 57-69.
9. Hou, X., Wang, Q. and Li, C. (2015). "Role of off-balance sheet operations on bank scale economies: Evidence from China's banking sector." **Emerging Markets Review**, No. 22, pp. 140-153.
10. Laibstain, S., Stout, D. E., & Bailey, L. P. (1988). "Managing off-balance sheet financing." **Management Accounting**, pp. 32-39.
11. Licchetta, M. (2011). "Common determinants of currency crises: the role of external balance sheet variables." **International journal of finance and economics**, No. 16, pp.237-255.
12. Mills, F. M. and Newberry, K. J. (2005). "Firms' Off-Balance Sheet and Hybrid Debt Financing: Evidence from Their Book-Tax Reporting Differences." **Journal of Accounting Research**, Vol. 43, No. 2, pp. 251-281.
13. Morrison, E. R. (1993). "Off-balance sheet risks: what are they and why is their disclosure important?" **Journal of Accounting Education**, Vol. 11, pp. 313-320.
14. Pfeiffer, R. J. (1998). "Market value and accounting implications of off-balance-sheet items" **Journal of Accounting and Public Policy**, No. 17, pp. 185-207.
15. Sengupta, P. and Wang, Z. (2011). "Pricing of off-balance sheet debt: how do bond market participants use the footnote disclosures on operating leases and postretirement benefit plans?" **Accounting and Finance**, No. 51, pp. 787-808.
16. Shevlin, T. (1987). "Taxes and Off-Balance-Sheet Financing: Research and Development Limited Partnerships." **The Accounting Review**, Vol. 62, No. 3, pp. 480-509.

Off-Balance Sheet Accounting: Motivation, Methods, Consequences and Solutions

Mohammad Hossein Setayesh (Ph.D)¹©
Professor of Accounting, Shiraz University, Iran

Issa Karimipoor²
Ph.D. Candidate in Accounting, Shiraz University, Iran

(Received: 28 May 2018; Accepted: 6 October 2018)

Off-balance sheet accounting is one of the most important challenges facing the accounting profession today. Management are involved with off-balance sheet accounting because of some reasons such as increasing cash flow, improving financial leverage ratios, reducing borrowing costs and tax management. Off-balance sheet accounting methods could divided into four groups: the equity method, accounting for leases, accounting for retirement benefits and special purpose entity. To off-balance sheet financing, also some tools such as operating leases, factoring, specific projects financing, outsourcing and securitization has been used. Off-balance sheet accounting have damaging consequences such as reducing the utility of financial reporting, threatening the integrity of the accounting profession itself, weakening the capital market and happening financial crisis. To cope with these consequences, revising and expanding the definitions of assets and liabilities, concentrating further on the content preference on shape of accounting standards and business operations, increasing the scope of financial statement's consolidation and extending of disclosure scope are proposed.

Keywords: Off-Balance Sheet Accounting, Off-Balance Sheet Financing, Off-Balance Sheet Accounting's Motivation, Off-Balance Sheet Accounting's Methods, Off-Balance Sheet Accounting's Consequences And Solutions.

¹ setayesh@shirazu.ac.ir ©(Corresponding Author)

² i.karimipoor@gmail.com